

VALENȚE SEMANTICO-STILISTICE ALE TIMPURILOR VERBALE ÎN LIMBA ROMÂNĂ. PERFECTUL INDICATIVULUI

Semantic-Stylistic Valences of the Verbal Tenses in Romanian Language. The Perfect Indicative

Valerica SPORIȘ¹

Abstract

The lexical and grammar classes develop typical stylistic values according to the semantic content and to the grammar status of each of them, these values are mainly highlighted by the spoken and literary registers. The verbal inflexion is very rich in Romanian and thus the semantic loading and the expressiveness of the verbs are very rich too, ranging from vitality to drama. On the temporal axis which is represented as an imaginary boundless continuous line, the present is placed between the past and the future. The semantic and stylistic deviations which the class of the verbs records are sometimes the result of the writer`s/ speaker`s subjective attitude, the latter takes into account his/her own temporal order and not the sequence of tenses, the reference tenses. The past, as reference tense, records a lot of temporal and aspectual meanings. If the speaker can use the present with a past meaning, some past tenses (the “imperfect” of politeness, the children`s “imperfect”, the instantaneous “perfect compus”) can replace the present at their turn. Among the perfect tenses, the Romanian “imperfect” has supremacy as regards the semantic and stylistic values.

Keywords: semantic and stylistic values, deictic, anaphoric, past/perfect, the Indicative Mood.

Părțile de vorbire dezvoltă valori stilistice tipice în funcție de conținutul semantic și de statutul gramatical specific. Verbul, de exemplu, exprimă procese, acțiuni, evenimente, stări pe care „le plasează temporal și aspectual”², reprezentând principalul mijloc al predicăției. Datorită flexiunii verbale extrem de variate în limba română, semantismul și expresivitatea clasei verbelor sunt ridicate, verbul sugerând dinamism, vitalitate, dar și dramatism.

Cu intenția de a avea caracter interdisciplinar, lucrarea de față își propune să reliefeze un aspect al câmpului semantico-stilistic al verbului românesc: **timpurile perfectului-indicativ**. Categoria gramaticală a timpului se explică prin relația existentă între situația de comunicare și forma verbală prin care se redă acțiunea/evenimentul/starea. Timpurile verbale generează valori stilistice prin sensurile particulare pe care acestea le imprimă comunicării; frecvența și cronologia evenimentelor reprezintă criterii de identificare a particularităților expresive ale timpurilor verbale³. Timpurile perfectului au valențe semantico-stilistice multiple, în funcție de conținutul semantic, de caracteristicile temporale și aspectuale, de contextul sintactic, situațional sau de contextul poetic în care apar. În vorbirea afectivă și în stilul literar-artistic nu există frontiere temporale. În narațiune, de exemplu, formele trecutului realizează *analepsa*: „Și

¹ Lector univ.dr., Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu

² Alina-Paula Nemțuț, *Modurile nepersonale ale verbului în limba română contemporană*, Oradea, Editura Universității, 2011, p. 25.

³ Vezi Crina Herțeg, *Valori semantico-stilistice ale verbului*, în *Annales Universitatis Apulensis. Series Philologica*, nr. 8/1, Alba Iulia, Editura Universității „1 Decembrie 1918”, 2007, p. 262.

totuși, dacă n-ar fi fost «povestea» cu Doru... El *a fost* primul băiat pe care l-am *întâlnit* când *am pășit* pe poarta liceului, (...). (...) Eu *urcam* aceleași trepte (...). *Îndrăzneam* să mă înscriu la unul dintre cele mai renumite licee (...). *Știam* că va fi concurență serioasă. (...) *Pășeam* pe treptele liceului și îmi *simțeam* picioarele tremurând...” (George Șovu, *Declarație de dragoste*).

Ideea de temporalitate este exprimată, în principal, prin verb sau adverb. De multe ori, în cadrul enunțului/discursului, mărcile temporale asociate verbului stabilesc timpul de referință și/sau atribuie verbului diverse semnificații contextuale. Deși autorii GALR aduc în discuție doar „prezentul extins”⁴, teoretic toate timpurile indicativului pot primi această conotație, dacă sunt însoțite de mărci specifice:

a. *imperfectul extins*: „(...) Și ăla, care o *iubea* fără speranță, de mult, a luat-o.” (Gabriela Adameșteanu, *Dimineată pierdută*);

b. *perfectul simplu extins*: „(...) *zăcu* nerușinat trei ani și 7 luni pe tronul Moldovei (...)” (N. Bălcescu, *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul*);

c. *perfectul compus extins*: „–Tată, atâția ani l-ai *ținut* (...)” (Petre Ispirescu, *Práslea cel voinic și merele de aur*); „... *Au trecut* mulți ani la mijloc.” (I. L. Caragiale, *Două loturi*);

d. *mai-mult-ca-perfectul extins*: „(...) și toată viața *trebuise* s-o ducă în cârcă.”; „(...) toată viața lor *jucase* pocăr, (...)” (Gabriela Adameșteanu, *Dimineată pierdută*).

Cu valoare semantică iterativă se pot utiliza toate formele de trecut ale indicativului (inclusiv perfectul simplu, nemenționat de GALR⁵):

a. *imperfectul iterativ*: „Bătrânelul *se plimba*, regulat (...)” (I. L. Caragiale, *Două loturi*); „(...) joia după-masa, pe la cinci, *pleca* la pretinile ei, la pocăr. Făcea cu rându, o dată pe lună îi venea și lu madam Ioaniu rându (...). (Gabriela Adameșteanu, *Dimineată pierdută*);

b. *perfectul simplu iterativ*: „(...) își mai aruncă ochii o dată prin grajd și, (...), se duse și la dânsul; (...)” (Petre Ispirescu, *Tinerete fără bătrânețe și viață fără de moarte*); „După aceea *sorbocăi* de câteva ori din supa (...)” (Duiliu Zamfirescu, *Tânase Scatiu*);

c. *perfectul compus iterativ*: „*Am servit* regulat patriei, (...)” (I. L. Caragiale, *Baioneta inteligentă*); „(...) – l-a tot văzut pe urmă la televizor (...)” (Gabriela Adameșteanu, *Dimineată pierdută*); „*S-a trezit* de nenumărate ori ascultând urletele crivățului (...)” (Al. Andrei, *Zăpezile iubirii*, I);

d. *mai-mult-ca-perfectul iterativ*: „De câteva ori, când *plecase* de la poarta liceului (...), îi lăsase pe însoțitori într-o stare de confuzie (...)”; „De mai multe ori *se uitase* cu discreție (...)” (Al. Andrei, *Zăpezile iubirii*, I).

Ideea de „proximitate”⁶ este redată prin mărci temporale de genul: *imediat ce*, *îndată ce*, *cum*, *tocmai*, *abia* ș.a.:

a. *imperfectul de proximitate*: „Cum ajungea în clasă și o *vedea* pe Laura, *nu-i* mai *păsa* și *nu se* mai teme de nimic.” (Al. Andrei, *Zăpezile iubirii*, I); „(...) Marc tocmai se

⁴ *Gramatica limbii române [GALR], I*, București, Editura Academiei Române, 2005, p. 408-409.

⁵ *Ibidem*, p. 418, 427, 437.

⁶ *Ibidem*.

pregătea să plece (...), **când** *pică* Șerban cu vestea neașteptată (...).” (Al. Andrei, *Zăpezile iubirii*, II);

b. *perfectul simplu de proximitate*: „(...) **îndată ce dete** bacalaureatul și **se înrolă** ca voluntar, **se așează** în pensiune (...).” (I. L. Caragiale, *Groaznică sinucidere din strada Fidelității*); „**De îndată ce se auziră** clopotele cailor, slugile **ieșiră** (...).” (Duliu Zamfirescu, *Tănase Scatiu*); „**Îndată ce ajunse** în birou, îl **chemă** pe omul său de încredere (...).” (Al. Andrei, *Zăpezile iubirii*, I);

c. *perfectul compus de proximitate*: **Cum a dat** cu ochii de Șerban, **nu s-a mai putut** stăpâni.”; „(...) **de îndată ce și-a aruncat privirea** spre măsuță (...), **a avut senzația** unei descoperiri (...).” (Al. Andrei, *Zăpezile iubirii*, I);

d. *mai-mult-ca-perfectul de proximitate*: „Cu Vasilica **se însurase imediat după ce terminase** armata și **se angajase** ca portar (...).”; „**Abia scosese** borcanul (...) și-l **pusese** în fața lui (...), **când observă** că cineva se apropie (...).” (Al. Andrei, *Zăpezile iubirii*, I).

Numeroase valori expresive se obțin prin substituirile modale, temporale sau aspectuale. Perfectul indicativului are multiple valențe semantico-stilistice grație diversității formelor verbale care îl exprimă.

1. **Imperfectul prototipic** este marcat prin trăsăturile: [+Anterioritate față de to], [+Simultaneitate față de ti], [-Perfectiv], [+Real]. Având caracter durativ: „(...) filmul (...) care **rula, fără întrerupere, de câteva săptămâni** (...).” (Al. Andrei, *Zăpezile iubirii*, I), imperfectul este considerat atât „prezent al trecutului”⁷ (face referire la acțiuni/evenimente/stări trecute, însă resimțite intens în prezent), cât și „viitor al trecutului”⁸ (păstrează acțiunea/evenimentul/starea în trecut, dar deschide și perspectiva pentru alte acțiuni/evenimente/stări).

Imperfectul, asemenea prezentului, se întrebunțează frecvent în descrieri și narațiuni, cu atât mai mult în „descrieri narativizate”⁹:

a. *Imperfectul descriptiv*¹⁰ este un timp contemplativ, pitoresc. Acesta se poate actualiza ca:

- *imperfect pictural*¹¹, specific tabloului: „Viscolul **sporea** în intensitate. Din când în când rafale scurte și repezi **izbeau** în ferestrele claselor (...). Un curent subțire și tăios de aer îi **pășca** în obraz (...).” (Al. Andrei, *Zăpezile iubirii*, I);

- *imperfect al evocării*/timp al „evocărilor concrete”¹², creând impresia de lucru văzut, simțit profund: „Sub cerul cenușiu de toamnă (...) spânzurătoarea nouă și sfidătoare (...) **întindea** brațul cu ștreangul spre câmpia neagră (...). Supravegheați de un caporal scund,

⁷ Eugen Câmpeanu, *Stilistica limbii române. Morfologia*, Cluj-Napoca, Editura Quo Vadis, 1997, p. 98; Tudor Vianu, *Structura timpului și flexiunea verbală*, în *Studii de stilistică*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1968, p. 72; *GALR*, I, ed. cit., p. 433, 439.

⁸ Eugen Câmpeanu, *op. cit.*, p. 102.

⁹ Mihaela Mancaș, *Tablou și acțiune*, București, Editura Universității, 2005, p. 83.

¹⁰ Tudor Vianu, *Problema stilistică a imperfectului*, în *Arta prozatorilor români*, București, Editura Albatros, 1977, p. 393; *GALR*, I, ed. cit., p. 402, 428; Mihaela Mancaș, *op. cit.*, p. 88 ș.a.

¹¹ *GALR*, I, ed. cit., p. 429.

¹² Tudor Vianu, *Problema stilistică a imperfectului*, în *Arta prozatorilor români*, p. 390, 392.

(...) doi soldați bătrâni *săpau* groapa (...). Din rana pământului gropării *zvrăleau* lut galben, lipicios...” (Liviu Rebreanu, *Pădurea spânzuraților*);

- *imperfect portretistic* (în prozopografie și în etopee): „Părul lui *nu era* nici negru, nici galben, nici castaniu; (...). *Nu era* nici cârn, nici năsos, și urechile le-*avea* potrivite. *Nu era* nici mare, nici mic, (...). Afară de astea, *nu era* nici bun, nici rău, (...).” (I. L. Caragiale, *Broaște... destule*); „Ogotai Becr *n-avea* mai mult de treizeci de ani. Vârtos la trup (...), *stăpânea* un ales meșteșug (...). Ochiu pieziși, (...), *păreau* adormiți; dar în ceas de primejdii *fulgerau* (...). (...) *avea* picioarele încârjiate (...).” (Dumitru Almaș, *Vânătoarea lui Dragoș*).

b. *Imperfectul narativ* conferă acțiunii/evenimentului/stării un aspect durativ: „Pe vremea aceea Moldova *era* pământ al năvălirilor. *Veneau* tătarii și-i *pârjoleau* până și iarba. *Erau* arse satele și cetățile. Oamenii *erau* legați cu juvățul de gât (...).” (Eusebiu Camilar, *Stejarul din Borzești*). Imperfectul realizează fără dificultate monorima în poezia epică populară: „Domnul o *privea* / Și *se-mveselea* / Și astfel *grăia*: / (...).” (*Monastirea Argeșului*); „Și pe iarbă cum *ședea*, / Mândră masă-și *întindea* / Și tot bea și *veselea* / Și din gură-așa *zicea*” (*Toma Alimos*).

c. *Imperfectul de deschidere*¹³ stabilește deseori legătura afectivă cu cititorul: „*Era* în 1352. Toamnă. *Îngălbenea* frunza, poleind cu aur codrii.” (Dumitru Almaș, *Vânătoarea lui Dragoș*); „*Era* o zi de toamnă timpurie. Aurul soarelui *curgea* pe aleile parcului (...). *Adia* o boare mângâietoare de vânt (...).” (Al. Andrei, *Zăpezile iubirii*, I) sau îl introduce în lumea basmului: „*Era* odată un împărat puternic și mare și *avea* (...) o grădină frumoasă (...).” (Petre Ispirescu, *Prăslea cel voinic și merele de aur*); „*Era* odat-un împărat și-*avea* trei fete și *erau* așa de frumoase, de la soare te *puteai* uita, da’ la dânsle ba.” (Mihai Eminescu, *Călin Nebunul*).

Ca *imperfect al încadrării*, îl regăsim, de exemplu, la Duiliu Zamfirescu. Majoritatea capitolelor din romanul *Tănase Scatiu* se deschid cu această formă verbală: „(...) *înainta* trăsura cu greu.”; „(...) *sta* conu Dinu Murguleț (...).”; „(...) Tănase *se deștepta* și *începea* (...).”; „Tincuța *iubea* pe Mihai de mult.”; „*Veneau* sărbătorile Crăciunului, și cu ele *se apropia* sosirea (...).”; „La Scatiu acasă *erau* pregătite două mese: (...).”; „Dar Tincuța *era* fericită.”; „(...) Mihai cu soră-sa și cumnatu-său *călătoreau* (...).”.

d. *Imperfectul amintirii*¹⁴ evocă nostalgia vremurilor trecute care rămân vii în amintirea naratorului/personajului: „Cum nu se dă scos ursul din bârlog (...), așa *nu mă dam* eu dus din Humulești în toamna anului 1855, (...).” (Ion Creangă, *Amintiri din copilărie*).

e. *Imperfectul visării/imperfectul oniric*¹⁵ proiectează acțiunea/evenimentul/starea în imaginar: „Odihnea Baba-Novac / La umbra unui copac, / Și prin vis el tot *vedea* / Pe feciorul său Gruia.” (*Novac și corbul*); „—(...) astă-noapte am visat că *plecai* (...).” (Duiliu Zamfirescu, *Tănase Scatiu*); „Peste noapte s-a trezit în urma unui vis, un adevărat coșmar, în care *se făcea* că mărlanul de Marc Aureliu (...).” (Al. Andrei, *Zăpezile iubirii*, I).

¹³ GALR, I, ed. cit., p. 426, 430.

¹⁴ Tudor Vianu, *Problema stilistică a imperfectului*, în *Arta prozatorilor români*, p. 393-394.

¹⁵ Dumitru Irimia, *Introducere în stilistică*, Iași, Editura Polirom, 1999, p. 152.

Dacă vorbitorul se poate exprima la prezent privind înspre trecut, timpurile trecutului pot substitui, la rândul lor, *prezentul* sau *viitorul*.

A. Imperfectul substituie *prezentul* indicativului:

a. Imperfectul de actualitate, însoțit de indici temporali ai prezentului („acum”): „(...) Ștefan Tomșa, care acum *cârmuia* țara, dar Alexandru Lăpușneanu (...) *se înturna acum* (...)” (Costache Negruzzi, *Alexandru Lăpușneanu*); „Acum *era* bucuros, fiindcă Ioana venise să-l ia acasă.” (George Șovu, *Declarație de dragoste*).

b. Imperfectul infantil¹⁶/*imperfectul jocului*¹⁷, caracteristic limbajului copiilor, semn al imaginației și al afectivității: **Ziceam** *că tu erai* tata... Chiar și adulții se transpun în lumea imaginară creată de copii în cadrul jocului: **Ziceam** *că tu mergeai* la grădiniță și eu la serviciu!

c. Imperfectul politeții/al *modestiei*¹⁸/al *atenuării*¹⁹/al *sfielii*²⁰: „–Șerb, iartă-mă, (...). *Vroiam* să te rog să fii atât de amabil (...) și să-i transmiți ceva lui Marc...” (Al. Andrei, *Zăpezile iubirii*, II). O oarecare reținere din partea personajului feminin de a nu-l deranja pe interlocutor este redată prin forma de imperfect.

d. Imperfectul de atitudine²¹ [pe care noi îl delimităm de *imperfectul modestiei*]: „ (...) Scatiu urmă indiferent: –*Țineam* să știi dacă ai vreun interes... – Iu am interes, mă rog, cum să n-am...” (Duiliu Zamfirescu, *Tănase Scatiu*). Aici, forma de imperfect exprimă o atitudine peiorativă, de superioritate din partea personajului principal, opusă „politeții”.

B. Imperfectul substituie *viitorul*, aflându-se în relație de posterioritate față de alte forme verbale la perfect: „(...) în vacanța Crăciunului venea ministrul de interne în inspecție și trebuia primit în gazdă (...). Toți deputații și senatorii districtului fuseseră unanimi să lase o asemenea cinste pe seama lui Scatiu: (...), fiecare se scăpa de răspundere (...), și în același timp erau siguri că ministrul *era* bine primit.” (Duiliu Zamfirescu, *Tănase Scatiu*).

a. Imperfectul de perspectivă/de *ruptură*²², variantă temporală la concurență cu *viitorul în trecut*, creează operei literare un final deschis: „Trei ani mai târziu *izbucnea* cel de-al doilea război mondial. Timpul *nu* mai *avea răbdare*.” (Marin Preda, *Moromeții*).

Timpurile trecutului se pot substitui în anumite contexte, dezvoltând sensuri particulare, cu prioritate în limba vorbită și în beletristică.

C. Imperfectul substituie *perfectul* indicativului, de regulă, în creații populare: „Când la gazdă el *sosea*, / Ce *vedea* și ce-*auzea*?” (Jianul).

2. Perfectul simplu plasează acțiunea într-un trecut apropiat de momentul enunțării: [+Anterioritate față de t₀], [+Perfectiv], [+Real]: „Azi-noapte, (...) Porția *scoase*

¹⁶ GALR, I, ed. cit., p. 430.

¹⁷ Gramatica de bază a limbii române [GBLR], București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2010, p. 254.

¹⁸ Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, București, Editura Științifică, 1975, p. 134; Tudor Vianu, *Problema stilistică a imperfectului*, în *Arta prozatorilor români*, p. 386 (notă de subsol); GALR, I, ed. cit., p. 432 ș.a.

¹⁹ GBLR, ed. cit., p. 254.

²⁰ Dumitru Irimia, op. cit., p. 95.

²¹ GALR, I, ed. cit., p. 432.

²² Ibidem, p. 427-428.

gămăliile la o duzină de cutii mari cu chibrituri și le *aruncă* (...). (...) sărmana fată *se așeză* la masă și *scrise* (...).” (I. L. Caragiale, *Groaznică sinucidere din strada Fidelității*); „(...) *azi vorbiși* și tu cu EI” (Mircea Dinescu, *Apelul de seară*). Acest „trecut recent” poate reda precipitarea, dinamismul acțiunii sau poate constitui o particularitate de stil regională, cu funcție de localizare într-un mediu sociolingvistic și geografic (Oltenia, Banat, Crișana). Uneori exprimă o atitudine de dispreț, de indiferență sau de ironie din partea vorbitorului: **Veniși și tu la cules roadele...**

Perfectul simplu nu este un timp prolific din punctul de vedere al valențelor temporal-aspectuale, deoarece are caracter punctual, momentan.

a. Cea mai cunoscută valoare a perfectului simplu este cea de „*temps du récit*” – *perfectul narativ/timp narativ ficțional*²³: „Vorbind, *trece* lângă stâlpul de brad (...). *Examină* groapa (...) *apucă* cu amândouă mâinile funia (...). (...) *dădu* drumul ștreangului (...). Mai *stătu* acolo câteva clipe (...), apoi deodată *merse* drept (...).” (Liviu Rebreanu, *Pădurea spânzuraților*).

În proza sa, N. Bălcescu evidențiază prin perfect simplu (alături de prezent) faptele de vitejie ale domnitorului român, în contrast cu statutul de învins al dușmanului, relevat de acțiuni exprimate îndeosebi prin mai-mult-ca-perfect: „Mihai, (...), prevăzând toate și luând toate măsurile cerute de împregiurări (...), cum *prinse* acea veste, *socoti* a nu mai întârzia și *purcese* în contra ambilor vrăjmași (...).” / „Împărăția turcească *începuse* a apune din culmea mării (...).”; „(...) asupra turcilor, care abia *apucaseră* a ieși din cetate (...).” (N. Bălcescu, *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul*). Exemplul oferit vine să contrazică opinia lui Dumitru Irimia, conform căreia perfectul simplu este ocurent în narațiunile obiective, în timp ce imperfectul narativ este un timp al subiectivității²⁴. La N. Bălcescu sentimentul patriotic este criteriul valorizării, deci un act subiectiv.

b. Perfectul simplu este forma preferată pentru verbele *dicendi*: „–Atunci – *zise* doamna schimbând bine fața – atunci sunt pierdută... (...) –Sunt cusute în căptușala corsajului, *zise* doamna tot mai îngrijată. (...) –Asta însemnează – *răspunse* cu multă volubilitate vizitatorul – că dantelele (...).” (I. L. Caragiale, *Poveste de contrabandă*).

c. *Perfectul rememorării* apropie afectiv evenimentul/starea de momentul enunțării: „Când *împlini* vârsta de șase ani, alt eveniment straniu îi *zgudui* sufletul... Doamna Bologa, (...), *se sfătui* îndelung cu protopopul (...) și *căzură de acord* (...).” (Liviu Rebreanu, *Pădurea spânzuraților*).

3. **Perfectul compus prototipic** redă acțiuni/evenimente încheiate, stări trecute, privindu-le din perspectiva prezentului: [+Anterioritate față de t₀], [+Perfectiv], [+Real]. Faptul petrecut este irevocabil: „–A! voi m-*ați călugărit*, striga Lăpușneanul (...). (...) –Oh! m-*ați otrăvit*, nelegiuților! (...) –*S-au dus* și m-*au lăsat!* m-*au lăsat* cu voi!” (Costache Negruzzi, *Alexandru Lăpușneanul*).

a. Însoțit de determinări temporale, perfectul compus primește diverse conotații:

²³ GBLR, ed. cit., p. 252.

²⁴ Dumitru Irimia, op. cit., p. 210-211.

- *perfectul îndepărtat* – însoțit de mărci adverbiale de genul: *odinioară, cândva, odată, pe vremuri* ș.a.: „ (...) se pare că și mama a avut odinioară multă slăbiciune de « boboci ».” (I. L. Caragiale, *Groznică sinucidere din strada Fidelității*);

- *perfectul recent*²⁵ – însoțit de mărci care apropie acțiunea de momentul enunțării: „Azi dimineață, întreagă strada Fidelității a fost viu emoționată (...)” (I. L. Caragiale, *Groznică sinucidere din strada Fidelității*); „ (...) Nu doar acum câteva ore tot dumneata ai sfătuit să intrăm cât mai repede (...)?” (Gabriela Adameșteanu, *Dimineață pierdută*).

b. *Perfectul compus narativ* are conotațiile unui imperfect (subiectivitate, afectivitate)²⁶: „Moșnegii *s-au ciondănit* cât *s-au* mai *ciondănit* și, cât erau ei de îngrijiți, despre ziuă *au adormit*. Iară purcelul atunci *s-a suit* binișor pe laiță, *a spart* o fereastră de bårdăhan și, (...), *s-au făcut* că două suluri de foc, (...). (...) Tot în acea vreme, și la împărăție strașnică zvoană *s-a făcut*, și însuși împăratul cu sftencii săi, (...), grozav *s-au spăriet*, și (...), *a făcut sfat* și *a găsit cu cale* să deie fata după feciorul moșneagului și de îndată *a și trimis-o*.” (Ion Creangă, *Povestea Porcului*).

c. *Perfectul cauzalității* redă o acțiune/stare care provoacă altă acțiune/stare, într-o relație de tip cauză → efect/consecință: „**A fost** atât de șocată, încât *a rămas* fără glas!” (Gabriela Adameșteanu, *Dimineață pierdută*).

Utilizarea prototipică a unui timp verbal se ramifică în mai multe ipostaze sau dimensiuni secundare, conotative, ajungându-se la substituiri modale/temporale/aspectuale.

A. *Perfectul compus* substituie *prezentul* indicativului:

a. *Perfectul compus instantaneu* exprimă un proces spontan, rapid, anticipând acțiunea. Prin înlocuirea prezentului cu o formă de perfect compus, aspectul imperfectiv al prezentului este anihilat: „*A intrat chiar acum* pe poarta liceului.” (George Șovu, *Declarație de dragoste*). Sunt susceptibile să admită această conotație verbele care exprimă acțiuni momentane.

B. *Perfectul compus recent* substituie *perfectul simplu*, în exprimarea actuală din anumite zone geografice ale țării noastre (Transilvania, Moldova), deoarece perfectul simplu este perceput deseori ca formă verbală regională.

C. *Perfectul compus* substituie *viitorul*: *Îți mai adresez o singură întrebare și apoi ai scăpat de mine*. Prin astfel de enunțuri, locutorul risipește orice urmă de îndoială cu privire la săvârșirea acțiunii ulterioare. În enunțuri interogative însă, alături de o formă de viitor popular, își modifică sensul: „*-A venit nebunul?... (...)* –Ei, și?... Ce-**am câștigat** dacă ți-oi spune?” (Duliu Zamfirescu, *Tănase Scatiu*). Personajul nu are intenția de a răspunde provocării, considerând că situația ar rămâne neschimbată.

²⁵ GALR, I, ed. cit., p. 418.

²⁶ Mihaela Mancaș, *Limbajul artistic românesc modern. Schiță de evoluție*, București, Editura Universității, 2005, p. 83-84.

4. *Mai-mult-ca-perfectul* reprezintă perspectiva preteritală a trecutului²⁷ – timp de relație/anaforic: [+Anterioritate față de t₁], [+Perfectiv], [+Real]: „Dar aceasta s-a întâmplat în 1929, iar eu întâlnisem pe Maitreyi cu cel puțin zece luni mai înainte.” (Mircea Eliade, *Maitreyi*).

De regulă, această formă verbală este utilizată în narațiuni – *mai-mult-ca-perfectul narativ*, actualizându-se cu mai multe sensuri derivate:

a. *Mai-mult-ca-perfectul anteriorității cronologice*²⁸ este sesizabil în orice perioadă literară: „Tănase istorisi, în fine, ce i se întâmplase pe drum, cum lăsase pe vizitiu în noroi, (...)” (Duiliu Zamfirescu, *Tănase Scatiu*); „Acum numai Ruxanda rămăsese din familia lui Petru Rareș, și (...) boierii ucigași o hotărâseră a fi soție un oarecărui (...), pre care ei îl aleseseră de domn.” (Costache Negruzzi, *Alexandru Lăpușneanul*); „Marc se urcase pentru prima oară într-un automobil. Călătorise de mai multe ori cu autocarul (...). (...) I se spuseseră la plecare că a avut loc un accident unde fuseseră implicat (...) și-l rugaseră să meargă (...)” (Al. Andrei, *Zăpezile iubirii*, II).

b. *Mai-mult-ca-perfectul încadrării*²⁹ este ocurent în părțile introductive ale narațiunii. De exemplu, toate cele patru părți ale nuvelei *Alexandru Lăpușneanul* debutează temporal cu această formă verbală: „Iacov Eraclid, poreclit Despotul, perise ucis de buzduganul lui Ștefan Tomșa (...)”;; „Tomșa, (...), fugise în Valahia și Lăpușneanul nu întâlnise nici o împiedicare în drumul său.”;; „De cu seară, se făcuse de știre tuturor boierilor (...)”;; „Patru ani trecuseră de la scena aceasta, în vremea căroră Alexandru-vodă (...) nu mai tăieseră nici un boier.” (Costache Negruzzi). Această formă verbală apare și la scriitorii moderni: „În primăvara anului 1916, (...) luasem parte, (...) la fortificarea văii Prahovei, (...)” (Camil Petrescu, *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*).

c. *Mai-mult-ca-perfectul cauzalității/al anteriorității cauzale*³⁰: „Apoi tăcu brusc. Privirea lui se oprise asupra spânzurătoarei (...)” (Liviu Rebreanu, *Pădurea spânzuraților*); „(...) Marc avu în prima clipă o strângere de inimă. Frumusețea tulburătoare a Dianei lăsase o dără în mintea și în sufletul lui.” (Al. Andrei, *Zăpezile iubirii*, I)³¹.

d. *Mai-mult-ca-perfectul retrospecției*³² configurează al doilea plan retrospectiv, asociindu-se în enunț cu altă/alte formă/forme ale trecutului: „Pe aleea de pe marginea lacului, mergeau alături (...) Marc și Diana. Pașii lor (...) dovedeau că tinerii se aflau deopotrivă sub imperiul emoției. Marc, elev (...), rămăsese (...) blocat de întâlnirea neașteptată (...). De altfel, nu se scurseseră nici trei săptămâni de când ea se transferase în liceul lor și, (...), îi zăpăcise (...) pe toți băieții (...)” (Al. Andrei, *Zăpezile iubirii*, I).

²⁷ Tudor Vianu, *Structura timpului și flexiunea verbală*, în *Studii de stilistică*, p. 75.

²⁸ Idem, *Mai mult ca perfectul și tehnica narațiunii*, în *Arta prozatorilor români*, p. 409, 410.

²⁹ Ibidem, p. 398-399.

³⁰ Ibidem, p. 409.

³¹ Fenomenul cauzalității poate fi extins și la nivelul discursului eseistic. A se vedea demonstrația cu referire la discursul eseistic al lui Nichita Stănescu: „În interiorul ordinii temporale se manifestă relații cauzale (...)” (Luminița Chiorean, *Eseul stănescian. Configurare poetică*, Târgu-Mureș, Editura Universității „Petru Maior”, 2007, p. 47).

³² *GBLR*, ed. cit., p. 249.

Într-un text poetic, ne poate surprinde *mai-mult-ca-perfectul contrasecvenția*³³. De exemplu, în *Balada vechii spelunci*, Rodica Zafiu observă că după o suită de verbe la imperfect apar două forme de mai-mult-ca-perfect care nu întregesc informația cu date anterioare, ci recuperează un gol generat de un salt temporal sau de o schimbare de perspectivă: „De unde *răsărise* printre noi? / Nici unul *nu-l văzuse* la intrare.” (Al. Philippide)³⁴. Este un caz inedit de „condensare a limbajului”, conducând astfel „la ambiguitate și contribuind, implicit, la poeticitatea mesajului”³⁵.

Spre deosebire de alte forme de trecut ale indicativului, *mai-mult-ca-perfectul* este rar substituibil.

A. *Mai-mult-ca-perfectul* înlocuiește *perfectul compus*:

a. *Mai-mult-ca-perfectul modestiei*, consecință a manifestării unei atitudini de inferioritate din partea emițătorului: „– Ce te-adeuce? –Păi, ce să m-aducă; ia mai *venisem* după niște parale...” (Duliu Zamfirescu, *Tănase Scatiu*).

Pe axa temporalității, reprezentată imaginar ca o linie continuă, prelungită la infinit, prezentul este situat, firesc, între trecut și viitor. Devierile semantico-stilistice pe care le înregistrează clasa verbelor rezultă deseori din atitudinea subiectivă a vorbitorului/scriitorului, care nu mai ține seama de concordanța timpurilor verbale, de timpul de referință, ci de propria ordine temporală.

Bibliografie critică

- *** *Gramatica limbii române, I-II*, București, Editura Academiei Române, 2005/2008.
- *** *Gramatica de bază a limbii române*, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2010.
- Arhire, Mona, *Valențele expresive ale concentrării limbajului*, Brașov, Editura Universității „Transilvania”, 2011.
- Câmpeanu, Eugen, *Verbul*, în *Stilistica limbii române. Morfologia*, Cluj-Napoca, Editura Quo Vadis, 1997, p. 87-129.
- Chiorean, Luminița, *Eseul stănescian. Configurare poetică*, Târgu-Mureș, Editura Universității „Petru Maior”, 2007.
- Constantinescu Dobridor, Gh., *Verbul. Valori de întrebuintare*, în *Morfologia limbii române*, București, Editura Vox, 1996, p. 259-262.
- Dimitriu, Corneliu, *Tratat de gramatică a limbii române. Morfologia*, Iași, Institutul European, 1999.
- Herțeg, Crina, *Valori semantico-stilistice ale verbului*, în *Annales Universitatis Apulensis. Series Philologica*, nr. 8, tom 1, Alba Iulia, Editura Universității „1 Decembrie 1918”, 2007, p. 257-263.

³³ Rodica Zafiu, *Narațiune și poezie*, București, Editura Bic All, 2000, p. 227-228.

³⁴ Ibidem.

³⁵ Mona Arhire, *Valențele expresive ale concentrării limbajului*, Brașov, Editura Universității „Transilvania”, 2011, p. 113.

- Iordan, Iorgu, *Fenomene morfologice. Verbul*, în *Stilistica limbii române*, București, Editura Științifică, 1975, p. 127-153.
- Irimia, Dumitru, *Introducere în stilistică*, Iași, Editura Polirom, 1999.
- Idem, *Morfo-sintaxa verbului românesc*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 1997.
- Mancaș, Mihaela, *Limbajul artistic românesc modern. Schiță de evoluție*, București, Editura Universității, 2005.
- Idem, *Tablou și acțiune*, București, Editura Universității, 2005.
- Nemțuț, Alina-Paula, *Modurile nepersonale ale verbului în limba română contemporană*, Oradea, Editura Universității, 2011.
- Vianu, Tudor, *Contribuții la stilistica verbului*, în *Arta prozatorilor români*, București, Editura Albatros, 1977, p. 379-410.
- Idem, *Studii de stilistică*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1968.
- Zafiu, Rodica, *Narațiune și poezie*, București, Editura Bic All, 2000.